

ІЗ СТУДИЙ і НАРИСІВ МАРК ТВАЙНА.

II. Том Кворц.*)

В однім відлюднім закутку Каліфорнії познайомився я з Діком Бекером. Се був рудокоп, що вісімнацять літ зносив нужденне жите, повне неvigід і розчаровань. Поважний, простодушний чоловіга, він мав сорок шість літ, був сірий як щур, ледво троха письменний, у невідповідний до його росту, глиною захляпаній одежи. Але його серце, се було коштовнійше золото від усього, що він на своїм віці вигріб своєю лопатою, чистійший металъ від усякого, який коли небудь викопувано і вибивано на монету.

Коли тільки Бекер не мав щастя і був троха знеохочений, починав жалувати страти чудової кицьки, яка вперед була його власністю. Коли говорив про її дивну мудрість, то, видно було по його лиці, в нутрі свого серця був переконаний, що вона мусіла бути наділена людськими — а може навіть надлюдськими прикметами.

Раз почав він у моїй присутности говорити про сю зьвірку.

— Вісім літ — мовив — мав я тут кицьку, — отся певно була-б зацікавила вас. Називала ся Том Кворц (по нашому-б сказати Хома Кремінь), була велика і сіра; се був властиво коцур і мав стілько здорового людського розуму, як перший-ліпший із нас у таборі. Почуте своєї гідности було у Тома також надзвичайне; навіть губернаторови Каліфорнії не був би він позволив зайти з собою в надто близьку кумпанію. Щура не зловив жадного від коли жив, — певно був за високий для такого занятя. Одинока

*) Гл. кн. X, стор. 109—120.

справа, якою цікавився, се було рудокопство. На копанню золота розумівся він ліпше, ніж хто небудь у світі; се знане по просту було йому вроджене; знав усе, що належить до праці на золотих полях, не можна йому було тут сказати нічого нового. Коли ми з Джимом перешукували отсі гори, то він порпав і собі-ж за нами і нераз драпцював по кілька миль нам у слід. Про ґрунт мав вироблений суд пречудовий, де що можна подибати. Їй Богу, нічого подібного мені не траплялося бачити. Коли ми починали роботу, то він тільки кинув оком довкола себе; скоро йому не подобалися прикмети, глипне було на нас з таким виразом, мов би хотів сказати: „Ну, голубчики, вибачайте, се не для мене!“ І задре вам носа в гору тай гайда до дому, не мовлячи ані слова. Коли-ж місце було йому до вподоби, то держав себе спокійно, поки ми не виполоскали першої шуфлі; тоді підлазив близько до нас, а коли побачив шість або сім зерен золота, то вже був задоволений. Тоді лягав собі на наших загортках і фукав як парова машина, а коли ми докопалися богатшої верстви, то зривався як блискавка і давай оглядати її.

— Та ось настав час, коли все що жило, завзялося шукати золота не в глині, а в кремені. Всі довбали і висаджували порохом, замість копати ями; кождий волів вертїти штольнію, замість порпатися на-верх землі. Джим не давав мені спокою і ми взялися також шукати руди в кремені. Коли ми почали забудовувати штольнію, мій Том Кворц витріщив очі, що се до дідька ми задумали? Таке рудокопство було для него чимсь нечуваним; він зовсім збився з пантелику і не міг зрозуміти сего. Але я би заложився, що мій коцур знав добре, до чого воно йдеть ся, тільки мабуть уважав нашу роботу найбільшою дурницею. Се вже так: новомодних звичаїв він не міг зносити і від старих привичок годі було відвести його. Тільки помаленьку перепросився Том Кворц по троха з новим способом праці, хоч ніколи не міг зрозуміти того, по що ми раз-у-раз лазимо до тої штольні, а ніколи не виносимо з неї нічого порядного. В кінці завитав і сам у спід, щоб попробувати, чи не вияснить собі сего діла. Але дивлячись на нас він тільки баламутився, розсердився і спротивив

собі весь інтерес тим більше, що знав добре, що наші видатки зростали раз-у-раз, а заробітку не прибувало ані цента. От тим то він поклав ся на мішок з порохом у куті, звинув ся в обарінок і заснув.

— Одного дня наскочили ми в шахті на такий твердий кремій, що мусіли розсадити його порохом; се була перша наша проба, від коли Том Кворц народив ся на сьвіт. Ми запалили льонт, вилізли з ями і відбігли може з на пятьдесят метрів, а про kota, що спав собі смачно на мішку від пороху, забули на віки. Минула хвиля часу, аж бачимо, з ями бухає бовдур густого диму, потім розляг ся страшенний лускіт, і може з чотири міліони сотна-рів каміня, глини, диму і обломків вилетіло з на які дві милі в повітрі. І їй же Богу мойому, серед усеї тої суто-локи полетів кáрбульци наш старий Том Кворц і собі-ж у гору, фукаючи, чихаючи та простягаючи пазурі мов ска-жений, щоб учепити ся за що небудь, але се не здалось йому ані-же ні на що!

— Минуло може три мінути, а Тома не було ні слуху, ні духу. Потім нараз посипало ся з гори каміне і всяке сьміте, і впав також коцур, може на десять стіп від місця, де ми стояли. Ну, сей виглядав гарно! Нужденнійшого сотворіня не бачив я, від коли жию! Одно вухо задерте на голову, хвіст настобурчений у гору, вуса обсмалені, все тіло зачорнене порохом і димом і обліплене глиною та пилякою. Ми витріщили на него очі і не могли ска-зати ані слова — бо на що здались би тепер усякі пере-просини? Том Кворц зирнув сам на себе з невимовним обридженєм, а потім глипнув на нас, немов хотів сказати: „Ну, вам здаєть ся, що то така велика мудрість зробити збитка бідному котови, що не розумієть ся на новомоднім гірництві, — але я дивлюсь на се діло з иньшого ста-новища“. І Том обернув ся до нас хвостом і помашерував до дому, не сказавши ані одного слова. Така вже була його вдача.

— І вірте мені або ні, — від тоді не було на сьвіті kota більше ворожо настроєного супроти експльоатації кре-меню, як він. Коли нарешті він знов почав із нами пу-скати ся до штольні, то всі ми чудували ся його розумови.

Справді було диво! Скоро тільки ми набили діру порохом і запалили льонт, то він було глипне на нас, немов би хотів сказати: „Поручаюсь сердечно, мої панове!“ — і в одній хвилі чкурне з ями і видрапаєть ся на дерево як мога найвише. Що я кажу: розум! Се зовсім не віддає всего! Се було правдиве вітхненє!

— А знаєте, пане Бекер, — сказав я. — Коли поставити себе на становищі того коцура, то його упередженє видаєть ся властиво зовсім зрозумілим. Чи ви ніколи не пробували вилічити його з него?

— Та де там! Ні, коли Том Кворц раз узяв собі що до голови, то вже не було такої довбні, щоб йому вибити се з неї. Ви могли його Бог зна кілька разів висадити в повітрі, але від тої проклятої ворожнети супроти експльоатації кременю ви не відвели-б його ні за що в сьвіті.

І віддаючи се проречисте свідощтво постійности принципів у свого старого приятеля, Дік Бекер увесь так і сяяв любовю та гордощами. Сего його виразу я не забуду ніколи.

III. Синя сойка.

Мій приятель Дік Бекер любив і иньших зьвірів. У лісах і горах відлюдного закутка Каліфорнії він позаприязнював ся з ріжними тамошніми зьвірями і птахами. Він був твердо переконаний, що розумів кожний вираз тих зьвірів, так само, як той американський учений, що недавно написав докладну книгу про мову малп.

Дік Бекер мав про сю справу свої означені погляди і спостереження. По його думці деякі зьвірі мають дуже низьку осьвіту і вживають простих висловів, без образів і порівнань; натомісь иньші розпоряджають великим засобом слів, володіють мовою прекрасно і висловлюють ся плавно й свобідно. Вони говорять радо і багато; знають свій талант і люблять хвалити ся ним. По довгих і пильних обсерваціях Бекер дійшов до переконання, що між усіми зьвірями нема ліпшого бесідника, як синя сойка.*)

— Е, — мовив він, — з сойкою не так легко вийти на своє! Не повірите, які у неї бувають настрої і чутя

*) Американська сойка має піре красше і ріжнобарвнійше від нашої.

і як вона вміє висловити їх. І при тім вона не говорить як будь — ні, як по писаному! Найкрасші звороти так і плинуть у неї. Мовою володіє як ніхто; слова не забракне їй ніколи, борони Боже! Сипле ними не надумуючись. І що ще завважив я: жадна птаха, жадна корова, ані жадне сотворінє не говорить такою добірною мовою, як сойка! Думаєте: кіт? Ну, сей певно говорить добірно, — але нехай лише попаде в роздразненє! Коли вночі бєть ся з иньшим котом на дасї, тоді-б ви послухали, якими словами вони лають ся! Аж млоїть і вертить слухаючи.

— Сойку можна з деяким правом зачисляти до птахів — бо має на собі піре, а може й тому, бо не платить податків; але з усякого иньшого погляду вона така самісїнька, як ми. Бо бачите, у сойки є свої нахлони і таланти, почуття і інтереси так само, як у чоловіка. Морально сойка не стоїть висше від конокрада. Вона краде, бреше і ошукує, обдурює кожного, де тільки може, ніяка найсвятїйша обіцянка не вяже її. Що таке почутє обовязку — сего ви їй ніяк не втовкмачите. А найкрасший доказ у тім, що сойка вміє клясти й лаяти, як ні одна перекупка в цілій Калїфорнії. Кицька так-же вміє клясти й лаятись — се так, не перечу. Але коли сойка розпустить язика як слід, то нема тої сили на землі ані в небі, щоб могла зрівняти ся з нею. В сварці і лайці вона майстер, сипле цупко і влучно так, що ніхто не додержить їй кроку.

— Що вміє чоловік, те вміє й сойка: вміє плакати, сьміяти ся і стидати ся, вміє робити заключєня і пляни і боронити своєї справи, любить балакати і обмовляти, знає ся на жартах і дотепі, а коли зробить дурницю, то розуміє се лїпше, ніж я або ви. Одним словом, сойка подібна до чоловіка, — сего мені не заперечите.

— Зрештою ось вам іще правдива історія про сойку, за яку можу ручити сам. Се стало ся тоді, коли я саме зачав добре розуміти мову сойок.

— Останній чоловік, що крім мене жив у тій околиці, від сїмох лїт уже повів ся геть; його хата обік моєї стоїть від тоді пуста; в нїй тільки один великий покій, а зверху круглякові крокви і дах із драниць. Раз у неділю рано сиджу я собі зі своїм котиком ось тут перед

хатою, грію ся на сонічку, блуджу очима по синіх горах, слухаю шелесту листя на деревах у самоті і думаю про свою рідну сторону там далеко за горами — тринадцять літ уже я не чував, що там діється. Аж ось надлетіла сойка з жолудиною в дзюбі, сіла на сусідню хату і крикнула: „Ого, а се тут що таке?“ Що при тих словах жолудина випала їй із дзюба і натурально скотила ся з даху, се їй байдуже. Тільки її відкрите цікавило її. Се була в дасі діра, з якої випав сук. Перекрутивши голову на бік моя сойка прижмурила одно око, зазирнула другим у діру, потім радісно поглянула в гору, затрепала пару разів крильми з внутрішнього вдоволення і мовить: „Се виглядає так як діра, знаходить ся в таким місці, де слід бути дірі, — чиж мала би се на правду бути діра?“

— Вона похилила голову в низ, зазирнула ще раз у діру, знов поглянула в гору, затрепала крилами і хвостом з радощів і мовить: „Так, так, цілковита правда. От яка я щаслива! Сеж напевно і нестеменно прегарна, порядна діра!“ Потім злетіла на землю, підняла жолудь, задерла голову і з найсолодшим усьміхом на сьвітї віткнула її в діру. Надслухувала троха, її лице споважніло і з комічним зачудуванєм сказала нарешті: „А я й не чула, як вона впала“. Знов приткнула око до діри, довго зазирала в неї, зирнула потім у гору і похитала головою. Потім поспробувала з иньшого боку — і знов похитала головою. Обійшла довкола діри кругом, оглянула її докладно і роззирнула ся на всі сторони сьвіта. Дарма! В задумі сидить на даховім гребені і чухаєть ся в голову правою лапкою, а врешті мовить: „Сего вже не второпаю! Ся діра мусить справді бути не аби-яка глибока! Але довше я не дам себе водити за ніс, візьму ся до роботи. Справа мусить вияснити ся і я не пожалую труду“.

— Зірвала ся і полетіла, вертає знов з другою жолудиною, знов пускає її в діру і швиденько притикає око до діри, щоб побачити, що буде з того, потім підводить голову і зітхає: „До сто громів! Се вже чорт зна по якому! І нехай се зрозуміє, хто хоче! Але нї, спробую ще раз!“

— При третій жолуди робить що може, аби ще швидше зирнути за нею, але надармо. „Такої діри я ще не стрі-

чала, — мовить. — Се мусить бути якась нова порода дїр, яка ще не попадала ся менї“.

— Тенер опанувала її злість. Зразу ще перемагала себе, пройшла ся пару разів по даховім гребенї і бурчала щось сама до себе; потім заклекотїло в нїй пересерде і почала лаятись так, що аж почорніла зо злости. Ще ніколи не бачив я пташини в такій лютости із-за такої марниці. Наматїркувавши ся досить підійшла знов до дїри, заглядала в неї довго і мовить потім: „Темна дїра... глибока дїра і дуже сьміхотворна дїра! Але коли вже я раз почала наповняти її, то доведу се діло до кінця, хоч би се мало тревати й сто лїт“.

І фїть фїть! полетїла — і від коли живу, я ще не бачила пташини, що працювала би так завзято. Півтретя години шибала собою не перестаючи. Жолудину за жолудиною вкидала в дїру, ані разу не заглядала вже до неї, але летїла зараз у лїс і знов вертала. Я так був зацікавлений і зворушений, що ні на що иньше не дивив ся, ні про що не думав.

— Нарештї змучила ся вже так, що ледво могла рушити крилом. Уся облита потом прилїтає, вкидає жолудь і мовить: „Ну, думаю, сего буде тобі досить, ти стара дїрюго!“

— Приложила голову до дїри, а коли підвела її знов у гору, то по просту аж пополотнїла з лютости; можете менї вірити, панцю любий! „А нехай же мене випхають і поставлять у музеї, — заверещала, — коли тут можна побачити хоч би слід жолудї! А я-ж наносила їх сюди стїлько, що ціла сїм'я могла би ними жити трицять лїт!“

— З трудом поволокла ся на даховий гребїнь, оперла ся о комин, передумала справу ще раз і дала полекшу своїому серцю. Ну, тут би вам було послухати! Такої лайки, такого проклинання я ще не чував, від коли на сьвіт народив ся! Коли вона ось так розпустила язик, надлетїла друга сойка, зупинила ся і питає, що тут таке стало ся? Її бідна приятелька вияснює їй цілу справу і мовить: „Коли хочеш менї вірити, то піди і поглянь сама, — ось-осьдечки та дїра!“

— Друга сойка скочила раз-два, а оглянувши все докладно вертає і питає: „А кілька-ж властиво жолудин ти вкинула до неї? — „Що найменше два міхи“ — відповідає перша. Сойка пішла знов до діри, заглянула в неї — діло видалось їй незрозумілим. Гукнула що сили і на її поклик прилетіли ще три сойки. Всі обдивляють діру, розпитують, як що було і починають перечити ся, немов би четверо людей висловлювали свої безмізкі догади.

— Понаскликали ще більше сойок, поназлітали ся їх чим раз більші отари, аж усе довкола засиніло ся від них. Було їх може в п'ять тисяч, і такого вереску, дзьобаня, пискоту та гармідеру ще ніхто не бачив. Кожда сойка за чергою притикає око до діри і кожда висловлює свій погляд про сю загадкову пригоду, а все один погляд глупийший від другого. Потім узялись обдивляти весь дім. Двері стояли до половини відчинені. Одна стара сойка підійшла ближше, заглянула до середини — і тут уся загадка вияснилась відразу. Всі жолуді лежали розсипані скрізь по долівці. Сойка заплескала крилами і почала репетувати: „Сюди! — кричить, — ходіть сюди всі! Та дуріпа хотіла наповнити жолудями всю хату!“

Синьою хмарою шаркнули ся всі сойки в низ. Кожда підійде до дверей, зазірне до середини і скоро їй вияснить ся вся глупота першої сойки, аж до гори ногами перевертаєть ся і мало не трісне зо сьміху. Потім надійде друга, загляне — і знов так само. Потім сиділи всі з годину скрізь на дащі і кругом по деревах і аж простягали ся зо сьміху — точнісінько як люде.

— Нї вже, кажіть що хочете, а я стою на своїм: сойка має великий дар до гумору. І пам'ять у неї добра. Три роки прилітали сойки з усіх сторін Сполучених Держав кожного літа, щоб заглянути в ту діру; і иньші птахи прилітали з ними. Всі реготали ся з сеї історії, тільки одна сова не хотіла. Вона відбувала власне якусь наукову подорож, вишукуючи ріжні чудеса природи, і їй забажало ся також оглянути сю дивовижну діру. Оглянула і сказала, що не розуміє, в чім тут криєть ся дотеп. Правда, і иньші чудеса природи також не зробили на неї великого вражіння.

